

توسعه‌ی اجتماعی در شهر تهران

احمد رضا اصغرپور ماسوله (عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد)

پیام روشنفکر (ناشر: دکترای پژوهشی مرکز تحقیقات SDH دانشگاه علوم بهزیستی)

عبدالله عینی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

سرشناسه : اصغرپور ماسوله، احمدرضا.
 عنوان و نام پدیدآور : توسعه اجتماعی در شهر تهران / احمدرضا اصغرپور ماسوله، پیام روشنفکر، عبدالحسین کلانتری.
 مشخصات نشر : تهران : مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری : * : ۱۲۱ ص.؛ جدول، نمودار.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۸۰-۱۷-۸
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 موضوع : توسعه اجتماعی -- ایران -- تهران -- آینده نگری
 موضوع : توسعه اجتماعی -- ایران -- تهران -- برنامه ریزی
 شناسه افزوده : روشنفکر، پیام
 شناسه افزوده : کلانتری، عبدالحسین
 شناسه افزوده : شهرداری تهران. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران
 رده بندی کنگ : ۱۳۹۲ الف ۵ ر / HN ۴۹
 رده بندی یویی : ۳۰۷/۱۴۱۲۰۹۵۵۱۲۲
 شماره کتابشناسی ما : ۳۳۱

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران

توسعه اجتماعی در شهر تهران

نویسندگان : احمدرضا اصغرپور ماسوله، پیام روشنفکر، عبدالحسین کلانتری

ویرایش و صفحه‌آرایی: نگارستان حامد

طراح جلد: یعقوب قاسمی

نوبت چاپ: اول

چاپ: ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰

بهها: ۶۰۰۰ ریال

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۸۰-۱۷-۸

ناشر: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است.

نشانی: خیابان شریعتی، خیابان پل رومی، خیابان شهید اکبری، نبش خیابان آقابزرگی، شماره ۳۲

تلفن: ۲۲۳۹۲۰۸۰-۸۳

کد پستی: ۱۹۶۴۶۳۵۶۱۱

<http://rpc.tehran.ir>

info@rpc.tehran.ir

سخن نخست

از نیمه‌ی دوم قرن بیستم به این سو، توسعه همواره یکی از چالش اصلی کشورهای بوده است که در مسیر رشد اقتصادی از کشورهای صنعتی شده عقب افتاده‌اند. اما از آنجایی که کشورهای در حال توسعه وضعیت فرهنگی، اجتماعی، اقلیمی و تاریخی یکسانی ندارند، چالش توسعه در هر کدام از این کشورها ابعاد ویژه‌ای یافته است. از سوی دیگر سازمان‌های بین‌المللی هم در طول نیم قرن گذشته تلاش کرده‌اند برنامه‌ها و محرک‌هایی را برای کشورهای در حال توسعه در نظر بگیرند. تاریخ برنامه‌های توسعه در کشورهای گوناگون، هر کدام داستانی پرفراز و نشیب و سرشار از شکست‌ها و البته گاهی هم موفقیت بوده است.

در دوره‌های زمانی گوناگون، تأکید متخصصان توسعه و نیز سازمان‌های مسئول بین‌المللی گاه بر اقتصاد، و گاه بر سیاست، و زمانی هم فرهنگ و البته اجتماع بوده است. چرخش‌های نظری فراوانی در تحقیقات علمی حوزه‌ی توسعه صورت گرفته است اما شاید حاصل تمام این دیدگاه‌ها تأکید روزافزون بر جنبه‌های اجتماعی و رابطه‌ای توسعه باشد. بدون وجود روابط اجتماعی مؤثر و کارآمد، هنجارهای اجتماعی حامی اخلاق و وجدان کاری و نیز ارزش‌های برآمده از آموزه‌های اسلامی نمی‌توان انتظار داشت شهروندان در مسیر تعالی و رشد مادی و معنوی قرار بگیرند.

دو بعد اصلی چالش توسعه در کشور با اولیّه طبق کردن آن با ارزش‌های ایرانی-اسلامی و از سوی دیگر کارآمدی در اجرای طرح‌های توسعه بوده است. در دل سالیان گذشته شاید از هر دو زمینه پیشرفت‌هایی صورت گرفته باشد اما به گواه غالب متخصصان هنوز در ابتدای راه هستیم. این کتاب تلاشی در همین راستاست. توسعه‌ی اجتماعی یعنی تلاش برای فراهم نمودن کیفیت‌های اجتماعی بهبودیافته در جامعه. این کیفیت‌ها باید برگرفته از معیارهای ایرانی-اسلامی و نیز معیارهای مقبول علمی و بین‌المللی باشند. شرایط اجتماعی جامعه‌ی ما در شهر تهران با وجود تمام تارس‌های انجام شده در سالیان گذشته با اوضاع اجتماعی شهر مطلوب ایرانی-اسلامی فاصله‌ی زیادی دارد. شهرری تهران راویکرد اجتماع محور خود همواره حامی پژوهش‌هایی بوده است که در این راه گام برمی‌دارند. در سال جاری که مقام معظم رهبری آن را سال «اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی» نامیده‌اند امید داریم این اثر راهگشای پژوهش‌های بیشتر در این زمینه باشند.

بابک نگاهداری

رئیس مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه.....	۱۱
فصل دوم: توسعه‌ی اجتماعی.....	۱۷
۱-۱-۱ «اجتماعی شدن» توسعه.....	۱۸
۲-۲ رویکردهای نظری به توسعه‌ی اجتماعی.....	۲۱
فصل سوم: پایش توسعه‌ی اجتماعی.....	۲۵
۱-۳ گزارش بانک جهانی از وضعیت توسعه در جهان.....	۲۶
۲-۳ فرایند تحول شاخص‌های اجتماعی.....	۲۸
۳-۳ چشم‌انداز کنونی سنجش شاخص‌های اجتماعی.....	۳۰
۴-۳ دیدگاه‌ها نظری درباره‌ی شاخص‌های اجتماعی.....	۳۱
۵-۳ انواع شاخص‌های توسعه‌ی اجتماعی.....	۳۲
فصل چهارم: توسعه‌ی اجتماعی در شهر تهران.....	۳۵
۱-۴ معرفی اسناد فرادست (دس و شیری) مرتبط با توسعه‌ی اجتماعی.....	۳۶
۲-۴ توسعه‌ی اجتماعی در اسناد برنامه‌ریزی.....	۳۷
۱-۲-۴ قانون اساسی.....	۳۷
۲-۲-۴ سند چشم‌انداز.....	۳۹
۳-۲-۴ برنامه‌های توسعه‌ی پنج‌ساله‌ی اقتصاد، فرهنگ و.....	۴۰
۳-۴ توسعه‌ی اجتماعی در اسناد فرادست شهری.....	۴۳
۱-۳-۴ جایگاه توسعه‌ی اجتماعی در راهبردهای «سند برنامه‌ریزی شهر تهران در افق ۱۴۰۴».....	۴۳
۲-۳-۴ جهت‌گیری‌های راهبردی تهران ۱۴۰۴ در محور فرهنگی و اجتماع.....	۴۵
۳-۳-۴ جایگاه توسعه‌ی اجتماعی در راهبردها و طرح‌های موضوعی و موضی «طرح جامع شهر تهران».....	۴۷
۴-۳-۴ جایگاه توسعه‌ی اجتماعی در «برنامه پنج‌ساله‌ی راهبردی و اجرای شهر تهران».....	۴۹
فصل پنجم: مدل انتخاب رویکرد نظری و شاخص توسعه‌ی اجتماعی.....	۵۳
۱-۵ تحلیل محتوای سند «برنامه پنج‌ساله‌ی راهبردی و اجرایی شهرداری تهران».....	۵۷
۱-۱-۵ کلیدواژه‌های مرتبط با توسعه‌ی اجتماعی (فضای مفهومی توسعه‌ی اجتماعی در سند).....	۵۷
۲-۱-۵ مؤلفه‌های توسعه‌ی اجتماعی بر مبنای اهداف سند.....	۶۰
۱-۵-۳ ارتباط کلیدواژه‌ها با مؤلفه‌ها (تعیین وزن مؤلفه‌ها در سند).....	۶۰
۱-۵-۴ پوشش مؤلفه‌ها و کلیدواژه‌ها در رویکردهای نظری.....	۶۴
۲-۵ رویکرد نظری مناسب توسعه‌ی اجتماعی برای شهر تهران.....	۶۵
۳-۵ شاخص‌های مناسب برای سنجش توسعه‌ی اجتماعی در شهر تهران.....	۶۶
۱-۳-۵ اشتغال و کارآفرینی.....	۶۶
۲-۳-۵ سرمایه‌ی اجتماعی.....	۶۸

۶۹..... ۵-۳-۳- وضعیت اجتماعی

۶۹..... ۵-۳-۴- شهروندی

۷۰..... ۵-۳-۵- هویت

۷۲..... ۵-۳-۶- کیفیت زندگی و اوقات فراغت

۷۴..... ۵-۳-۷- کیفیت کالبدی و زیرساخت‌ها

۷۴..... ۵-۳-۸- سلامت

۷۷..... ۵-۳-۹- مهارت اجتماعی و آگاهی

۸۷..... ۵-۴- مدل سنجش و پایش توسعه‌ی اجتماعی در شهر تهران

۹۰..... ۵-۵- گزارش نویسی وضعیت توسعه‌ی اجتماعی

۹۳..... فصل ششم: مع‌بندی

۹۹..... منابع

۱۰۹..... پیوست‌ها

۱۱۰..... پیوست ۱- برنامه‌ی پنج ساله‌ی راهبردی و اجرایی شهرداری تهران

۱۲۰..... پیوست ۲- رویکردهای ۱۴ ساله‌ی مواجهه با چشم‌انداز معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

پیشگفتار

«توسعه» سرگذشت پرفراز و نشیبی را در قرن بیستم پشت سر گذارد که بسیار آموزنده است. زیرمجموعه‌ی توسعه و یا با عنوان توسعه، دهه‌ها برنامه‌ی اقتصادی و اجتماعی در اغلب کشورهای جهان اجرا شد که حاصل آن‌ها گاه تلخ بود گاه شیرین. «توسعه‌ی اجتماعی» یکی از آخرین گرایش‌ها در مباحث توسعه است. توسعه‌ی اجتماعی سعی می‌کند ایرادهای موجود در گرایش‌های قبلی توسعه را بر طرف کند، درحالی‌که مزایای جدیدی هم به توسعه اضافه کند. اقبال به پارادیم توسعه‌ی اجتماعی، نوید حضور فعال‌تر جامعه‌شناسان در برنامه‌های توسعه را داده است.

هم‌زمانی طرح توسعه‌ی اجتماعی با دورانی است که در اقتصاد و مدیریت هم مباحث اجتماعی محوریت یافته‌اند. در اقتصاد اقتدا از مدل‌های اجتماعی و جامعه‌شناسان اقتصادی مورد توجه هستند. بنابر فراتر از اقتصاد سنتی به مباحثی مانند سرمایه‌های جمع، مدیریت جمعی منابع، شکل‌گیری هنجارهای اقتصادی و رفتارهای اقتصادی جمعی می‌پردازند. یعنی در حلقه‌ی امروز، اقتصاد و مدیریت هم بیش از قبل اجتماعی شده‌اند و به ابعاد اجتماعی آنچه انجام می‌دهند می‌اندیشند.

مفاهیم و گرایش‌های موجود در سیاست و علم سیاست به هم توسعه پیدا نمی‌کنند؛ به همین علت اهمیت زیادی دارد که به زمینه‌ی رشد و توسعه‌ی یک مفهوم و گرایش سیاستی و علمی توجه شود. با توجه به همین استدلال نمی‌توانیم به سرگذشت توسعه‌ی اجتماعی و ریشه‌ی علمی توسعه‌ی بی‌توجه باشیم. انتظار این است که توسعه‌ی اجتماعی چیزی بیش از یک مفهوم‌سازی مفهومی باشد که بعد از زمان کوتاهی به فراموشی سپرده می‌شود. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان از محققان علوم اجتماعی انتظار دارند که میان بحث‌های دامن‌دار آن‌ها، برون‌دادی عملیاتی حاصل شود؛ به همین علت است که پیش کردن ابعاد توسعه‌ی اجتماعی به‌ویژه در مقیاس شهر تهران اهمیت زیادی دارد. در این کتاب سعی شده است تا حد امکان به نیازهایی که در بالا توضیح داده شد پاسخ داده شود.

مؤلفان بر خود لازم می‌دانند از تمام کسانی که در مراحل مختلف تهیه‌ی این اثر آنان را یاری کرده‌اند، قدردانی کنند؛ ابتدا از جناب آقای دکتر محمود عسکری آزاد که مساعدت و حمایت ایشان باعث شکل‌گیری این پژوهش بود، از همکاران طرح ازجمله آقایان مجتبی بیات، یوسف صفاری، و خانم هما مداح و به‌ویژه آقای دکتر سعید مدنی که مشاور و همکار اصلی طرح بوده و نقش مهمی را در به سرانجام رساندن این پژوهش برعهده داشتند.